
„...szembe sorssal ...” Alkotás és betegségélmény Dsida Jenőnél

„ .. face to face with destiny...” Creation and the feeling of illness at Dsida Jenő

Dr. Felszeghy Sára PhD
sarafelszeghi@gmail.com

Initially submitted October 05. 2012; accepted for publication December 15, 2012

Abstract:

Jenő Dsida's life was short and shadowed by serious illness: he suffered from heart disease. In his autobiography, which appeared on the pages of the Erdélyi Helikon in 1929, he wrote: „ I have already tasted suffering, too...”. We are told about this suffering, about his illness mainly in his letters and poems, as medical documents are available only from the last four months of his life.

It remains an exciting question both for the history of medicine and that of literature, how such a life-work could be born in the shadow of death?

What gave the power to the fragile, ailing Dsida, to create such an oeuvre in his short life? The answer might be found, besides his talent, in his upbringing, and in the belief and sense of duty springing from it.

His illness, his religious belief and devotion gave Dsida such powers that enabled him to bring his contribution „to the lyrics of the world” Kabdebó (2012) even in the shadow of death.

Kulcsszavak: a halál árnyékában, vallási meggyőződés, odaadás, líra

Key words: Shadow of death, religious conviction, devotion, lyrics of the world

„ Dsida Jenő ... Élete rövid volt, azt is súlyos szervi szívbaj árnyékolta. Mégis olyan költői művet hozott létre, amelyet figyelmen kívül hagyni megbocsáthatatlan könnyelműség lenne.,, írja a kortárs költő, Szemlér Ferenc.

Mind az orvostörténet, mind az irodalomtörténet, szempontjából izgalmas kérdés, hogyan születhetett ilyen életmű a halál árnyékában? Mi ad erőt a törékeny, beteges Dsidának, hogy rövid élete során ilyen életművet hagyjon hátra? Erre, a tehetségén túl, a neveltetése, és az ebből fakadó hit és kötelességtudat adhat feleletet.

A költő édesanyjának elmondása szerint, a szívbetegség a vörheny szövődményeként alakult ki, míg Imbery Melinda, a költő felesége arról tesz említést, hogy a férje úgy mondta, hogy betegsége a szív veleszületett fejlődési rendellenességének következménye. Ez utóbbit látszik alátámasztani az a beszélgetés, amelyet a költő leírt a falticeni-i (Románia) orvoskapitánnyal folytatott beszélgetése kapcsán, ahová a katonai szolgálatra való egészségi

alkalmasság megállapítása miatt küldik:

- „Az egyik rubrika kitöltésénél azt kérdezte tőlem:
- Mi baja van?
- Insufficiencia cardiacá /szívelégtelenség/- feleltem.
- Mi az?
- Comunicatie interventriculara /kamrai septumdefectus/.
Értetlenül bámult rám.
- Miocardita /szívizomgyulladás/- tettem hozzá. - Suflu cardiac /szívzörej/.
- Beteg a tüdeje? - kérdezte most már mérgesen.
- Dehogya szívem...” Dsida (2009:32)

Itt számos állítás elhangzik, a költő szívbetegségéről, amelyek mind igazak lehetnek, de a kamrai septumdefektus megléte mindenképpen veleszületett szívbetegségre utal. Természetesen, a későbbiekben kialakulhatott a vörheny szövődményeként a miocarditis /szívizomgyulladás/ illetve a billentyű elégtelenség, de erre utaló orvosi dokumentumok nem álltak rendelkezésünkre.

„A szenvedést is megkóstoltam már...” írja az Erdélyi Helikon 1929-es évfolyamában közzé tett önéletrajzában a költő. Erről a szenvedésről, betegségéről főleg levelezéséből, verseiből értesülünk, orvosi dokumentumai főleg a halálát megelőző négy hónapból vannak.

Az elemi iskola első osztályát a budapesti Szarvas utcai iskolában végzi, majd 1914-ben, miután édesapját behívják frontszolgálatra, az édesanya két fiával, Jenővel és Aladárral, Beregszászra költözik a nagyszülőkhöz.

Erre a költő így emlékszik:

„Magunk maradtunk, gyöngé, árva három,
kiket az útból bárki félre dob.
Öcsém kétéves, én a hatot járom
és aki „hármunk közt a legnagyobb”,
anyuska is legföljebb huszonhárom. [Láng (2009)]

(Tükör előtt)

Édesanyja elmondása szerint, Jenő ekkor betegszik meg és súlyos vörhenyen esik át, amelynek szövődményeként kialakult a miocarditise /szívizomgyulladás/ illetve a szívbillentyű elégtelensége, amely meghatározza egész életét, és következményesen korai halálát is. Ezt a betegséget így idézi fel a költő:

„Kis felvidéki város, vén Beregszász,
gazos Fürdőkert, sáros Vérke-part,
agg csöndedből ma is felém remeg száz
félálom-émlék, ködlepett, zavart –
kanyaró, vörheny, zegzugos öreg ház,
matrózruhám, melyet mamuska varrt,

*iskolaudvar, felzsibongó hajsza,
nagyapám szúrós, pedrettvégű bajsza*” [Láng (2009)].

(Tükör előtt)

A vörheny szövődményének gyakorisága járványonként változó. Ma már, az idejekorán kezdett penicillinkezelés megvéd a szövődmények kialakulásától, de abban az időben ez a lehetőség sajnos nem állt a gyógyítók rendelkezésére. A legyengült, „*sovány poronty*” - ahogy a költő magát jellemzi - jobban ki van téve a baktérium virulenciájának, és édesanyja elmondásából tudjuk, hogy nagyon súlyos szövődményként alakult ki a költő szívbetegsége.

Az így kialakult karditisszel billentyűhiba ritkán társul, de előfordul. Ez következett be Dsida Jenőnél is.

A fenti információkat összesítve: a költőnek volt egy veleszületett kamrai septumdefektusa, nagy valószínűséggel ennek *közepes súlyosságú* változata. Az ebben szenvedő betegek panaszmentesek, de fejlődésükben elmaradhatnak, és felső légúti betegségekre hajlamosak. Ezek Dsidánál fellelhetők voltak: törekeny testalkatú (1928-ban is csupán 47 kg, és levelében örömmel értesíti a családját, hogy hízott és már az 50 kg-ot elérte), ismételt felső légúti betegségeiről is tudunk, mert leveleiben erre többször is találunk utalást. Ezt támasztja alá felesége, Imbery Melinda visszaemlékezése: „*Emlékszem, hogy megijedtem, mikor először meghallottam, hogy ver a szíve! Nem is dobogott, hanem valósággal fújtatott. Született szervi szívbaja volt.*” [Dsida (2009:66)]

Ehhez társult a vörheny szövődményeként kialakult karditisz és a billentyűhiba.

Nem csoda, hogy a fiatal Dsida olyan sokat foglalkozik a halál gondolatával, és ahogy a felesége beszámol erről: „*Azt mindig mondta, hogy nem lesz hosszú életű.*” [Dsida (2009:66)]

Dsida 1914 és 1917 között Beregszászon fejezte be elemi, majd 1917 őszén pedig ott kezdte meg gimnáziumi tanulmányait.

Édesanyja szigorúan, de nagy szeretetben neveli a fiúkat, amit még fokoz a súlyos betegségen átesett Jenő féltése. Így, a gyermek Dsida, állandó tilalmak között, feltétlen engedelmességből nő fel, amire az édesanya így emlékszik vissza:

"Igen okos és nagyon jó, engedelmes gyermek volt. Ha elmentem bevásárolni, beültettem a nagydívány sarkába, kioktatva, hogy bárki csenget vagy kopog, ne szóljon, és senkit be ne engedjen, ha órák múlva jöttem haza, úgy volt, ahogy hagytam" [Csengeri (PIM)]

A betegségtudat és szorongás mellett azonban ezek az eszmélés évei is. A maga alkotta világba, a könyvek varázslatába menekül:

*„Százkalandú Verne,
Grant kapitány s derék Strogoff Mihály
s te könyvszekrény, csudák csilláros terme!
Zalán futását félretenni fáj,
.....*

*Szerény személyem szóltalanul örül
s fokos kötettel – senki meg ne lássa, –
a padláslétra tetejére ül.*

*Megbabonázta Jókai varázsa,
a lágymeséjű, vágyzenéjű húr
ezüst zsongása: Az új földesúr” [Láng (2009)].*

Az édesapa, Dsida Aladár („Egyenruhát visel a ház ura,/a hadnagy úr. Merész, sasorrú, nyalka.” [Láng (2009)]) a háború első évében orosz fogságba esett, ahonnan 1918-ban került haza. Ekkor kinevezik a szatmárnémeti vasútállomás parancsnokává, s családjával együtt ide költözik.

Ezek az évek sok szempontból meghatározóak a fiatal Dsida életében. Valószínű ekkor született az a drámai élmény, amit a *Tükör előtt* c. versében feldolgoz

*„Ott állt apám a nagy tükör előtt
marcona, pompás díszegyenruhában.
Még álmomban sem láttam eddig őt
ily büszkén, daliáknál daliábban.
Sudár fenyő-alakja egyre nőtt
s káprázva néztem, mily szikrázva szórja
csillagtüzét sok gombja és zsinórja”[Láng (2009)]*

A kulcslyukon keresztül leskelődő kisfiú, megrendülve tapasztalja, hogy

*„Egy ócska szék nagyot jajdulva reccsent,
szegény apám leroskadt, mint kit a
zuhanó téglát le s hosszú, fojtott
zokogás rázta vállain a bojtot.” [Láng (2009)]*

Lisztóczy László szerint „A tovatűnő ifjúság, az összeomlás és Erdély elvesztésének fájdalma tört föl ebben a zokogásban, tanúskodva egy nemzet és egy nemzedék tragédiájáról.” [Lisztóczy (2007:7)]

Dsida erről így ír:

*Most fogtam fel, hogy mit vesztek ők,
mikor igába tört a gögös úr-nyak:
a szirti fák, a lombos vakmerők,
testőrei a haldokló Hadúrnak.” [Láng (2009)]*

S valóban, ez az eszmélés egész életét meghatározó elkötelezettséget jelent, amiről a későbbiekben ő maga vall Benedek Eleknek írt levelében, s aminek megfogalmazása végül a *Psalmus Hungaricus*ban teljesedik ki:

*„Nincs más testvérem, csak magyar.
Ha virrasztok, miatta állok poszton,
csak tőle kérek kenyeret
s csak ő, kivel a kenyeret megosztom”
[Dsida (2005: 167)]*

A szülei szigorú vallásos nevelésben részesítették. Rendszeresen járnak templomba, részt vesznek a hívők számára előírt egyházi szertartásokon. „Családi életüket és szokásaikat

is az egyház tanításaihoz és vallási szükségleteikhez igazították, el nem mulasztották például a napszakokhoz vagy a közös étkezésekhez fűződő imákat. Édesapja egy 1924-ben közzétett híradás szerint tagja volt a Katholikus Charitas hatvan fős választmányának. Édesanyja, csengeri Tóth Margit belépett a ferencesek harmadik, világiak számára alapított rendjébe” [Lisztóczy (2007)]

Ez a vallási élmény líráját is áthatja, *A pántos kapukon túl* című versében így vall erről:

*„Hiszem, hogy Krisztus és a szent kereszt: tény
és rajta kívül minden hiúság.” [Dsida (2005:150-153)]*

„Dsida Jenő nem tetteivel, személyes példájával, nem egy szerzetesi életvitel mintájával próbálta ezt a példát követni és másokat e példakövetésre buzdítani, hanem verseiben mutatta fel azt az emberi magatartást, amely ilyen imitáció Christi-ként fogható fel.” [Láng (2003)] - írja Láng Gusztáv.

A fentiek ismeretében szinte természetes, hogy gimnáziumi tanulmányait a Pázmány Péter Királyi Katholikus Főgimnáziumban folytatja 1919-1925 között.

Itt kezd el verselni, a gimnázium önképzőkörének elnöke és az iskola *Sógorság* című lapjának szerkesztője, amelyben 1923-ban a *Bábel* című verse megjelenik Zsidó Adolár néven.

A népszerű fiatalember a szünetekben verseit felolvassa társainak, amit a tanárok közül nem mindenki néz jó szemmel.

1923-1924-ben jelentek meg első versei Benedek Elek *Cimbora* című gyermekújságában.

Ez a kapcsolat döntő lesz Dsida életében. Benedek Elek, a versek közlésén túl, atyai barátságával is kitünteti, a költő első mestere és példaképe lesz.

A hit mellett ott találjuk a korán jelentkező küldetéstudatot is. Benedek Eleknek írja 1924. szeptember 3-án:

„...Az én célom nem a dicsőség. Én nagyobbat, többet akarok, én a népek szeretetét akarom. Ha ehhez az én szeretetem elég lenne, már célnál is lennék, mert senki sem szereti talán fáját, anyanyelvét olyan lángolóan, mint én. De ehhez akarat, kitartás, munka és egészség is kell...” [Dsida (2009:13)]

Ez utóbbiból azonban kevés van. Ugyanebben a levelében írja:

„Nekem meglehetősen javult a betegségem mostanában, de azért egészségről még szó sem lehet. A szívem még mindig tesz olyan tréfákat, hogy minden harmadik ütése kimarad.” [Dsida (2009:14)]

Ez azt is jelenti, hogy nem csak a billentyűhiba, hanem egy ritmuszavar is súlyosbítja állapotát. Bár fenti levelében igyekszik erről tárgyilagosan szólni, de tudjuk,- és ez a költő soraiból is kitűnik,- hogy a szívbetegsége félelemmel, borzalommal tölti el:

Vonagló kis szív!

.....

Most egyre szúrja, vérzi a gonosszá

fent tüskék koszorúja. Fekete

pók mássza meg és borzalmat bogoz rá. [Láng (2009)]

Az éppen szárnyát bontogató költőt azonban ez csak még elszántabbá teszi, és alázattal dolgozik:

„Mindent, mindent elkövetek, hogy előrehaladjak, és gyűlölöm az elbizakodottságot, mint a haladás legnagyobb ellenségét!... Büszke vagyok a Nagyapó szeretetére és dicséretére, de csak előlegezett ajándéknak tekintem őket, melyeket utóbb szeretnék erőmtől telhetően kiérdemelni....” [Láng (2009)]

Benedek Elek biztatására kezd idegen nyelveket tanulni, különösen az erdélyi testvérnépek nyelvét, a román és a németet. Erről is beszámol mesterének ugyanabban a levélben:

„Az idegen nyelvet igen szeretem tanulni. Ezek képezik és adják a filozófia mellett a legtöbb munkát nekem. A románban annyira haladtam, hogy verset is írtam már e nyelven.” [Láng (2009)]

Ennek az ösztönzésnek köszönhetően írhatta le a *Psalmus Hungaricus* című versében, hogy „Nyolc nemzet nyelvén szóltam életemben” [Dsida (2005:167)]

Az érettségi előtt verset írt *Valami fáj* címmel (más források szerint *Karácsonykor* címmel), amelyet a *Szamos* című szatmári lap közölt.

*Találjátok ki: mire gondolok?
Arra, hogy ott künn hófehér a táj
és közeleg a szép mesés karácsony,
– s valami fáj.*

*Sok-sok testvérrre gondolok,
kik görnyednek az átoksúly alatt
és velem együtt nézik a karácsonyt
és a havat.*

.....

*Azután arra gondolok,
hogy hoz-e most a kis Jézus fenyőt?
és jaj, de másképp írnám ezt a verset
– tíz év előtt... [Dsida (2005:296)]*

1924.

Erről tudomást szerzett az igazgató és fegyelmit indított ellene. Irredentizmust magyaráztak a versbe, ezért kicsapták a katolikus gimnáziumból (ekkor már Liceul Eminescu) és Románia összes gimnáziumából. Egy országgyűlési képviselő közbenjárására (Dragos Teofil) végül sikerül tisztázni, hogy a verset egészen más indításból írta, így visszavették az iskolába.

Természetesen, ezek az izgalmak nem tesznek jót, az amúgy is szívbeteg Dsidának, de mert tudja, érzi, hogy az érettségén nem számíthat pártatlan elbírálásra - ami mint kiderült igaz is volt, mert az igazgató úgy tájékoztatta a bizottságot, hogy veszedelmes "irredenta" a fiatalember, és ezért törekedjenek arra, hogy a vizsgán megbuktassák – még nagyobb elszántsággal készül a vizsgára. Bár alaposan kikérdezik, de annyira felülmúlja tudása a társai tudását, hogy végül kénytelenek átengedni a vizsgán.

Ezt a nyomasztó élményt Dsida így idézte fel:

„Pontosan emlékszem: huszonegyen álltunk a bizottság elé, fagyott lélekkel, dermedt ijedtséggel, torkunkban dobogó szívvel, a Satu Mare-i Eminescu-liceumban. A rosta

keményen dolgozott: huszonegy magyar fiú közül mindössze ötünknek sikerült az érettségi” – írta Tízéves nem-találkozó című tárcájában a kolozsvári Keleti Újságban, 1935-ben. [Láng (2009)]

A gyermek- és korai ifjúságának versei 534 költeményt ölelnek fel. Ezekben teremti meg azt a sajátos költői világot, amelyről Kabdebó Lóránt írja „*Mintha T. S. Eliot varázsos kései remekeit előlegezné, az amerikai angol költő megváltásra találó rózsakert szimbólumában fedezem fel azt a múlt századot ellenpontosító költészetet, amelyet Dsida már gyermeki verseiben is annyira keresett.*” [Kabdebó (2012)]

A sajátos látásmódját bizonyítja az is, hogy a halál nem a romantikus értelemben fordul elő a verseiben, mert ő nem vágyja a halált, hanem érzékeli azt, és képes erről játékosan verselni:

*„Szívemből kék virágot
sarjasztok kedvesen:
hadd bukkanjon reá
sétáló kedvesem,
ki két napig pirosra
dörzsölte szép szemét,
mivelhogy béke lettem,
boldog por és szemét.”*[Láng (2009)]

(Így dudolok az uccán)

A halál gondolata mellett mindig jelen van az életigenlés is. Így, míg a nála két évtizeddel idősebb költőgeneráció lírája: fenséges, komor hegyvonulat, az elmúlás színeiben magasodik az ég felé, addig Dsida lírája az a tisztás, ahol játékos verőfény világít és az öröm fürge csermelye fakad.

Rövid élete alatt két kötete jelent meg: a *Leselkedő magány* (1928) és a *Nagycsütörtök* (1935). Harmadik kötete, az *Angyalok citerája* már halála után jelenik meg, de a *Tükör előtt* című verses önéletrajzának korrektúráját halálos ágyán még elvégezte, és nem kis iróniával jegyezte meg, hogy halála „Jó reklám lesz a Helikonnak...”

Súlyos, ágyhoz kötött beteg négy hónapig volt. A láza decemberben kezdődött, de még karácsony előtt dolgozott, majd ezt követően került a kolozsvári zsidó kórházba, ahol olyan hírességek kezelték, mint Mátyás Mátyás professzor, de a kialakult *szívburokgyulladás, szepszist* és ennek talaján létrejött *trombusokat*, végül az *agyvérzést* már nem élte túl.

1938. június 7-én este, ahogy azt előre látta („Este érkezem”), meghalt .

*„Bocsánat, mondom én is. Indulok.
Kabátomat vigyázva leakasztom,
gyűrött, halotti leplemért nyúlok.
Szunnyad már minden, nem szólít marasztón
az ifjúság sem, egyre halkulók
a lépteim, csak árny vagyok, riasztón
lopodzó árny...”* [Dsida (2005)]

(Tükör előtt)

Az irodalmi kánon, még adós, a „*Mozart-alkatú csodagyermek*” -et [Kabdebó (2012)]

még nem sorolta az öt megillető helyre, pedig a betegség, a hit és elkötelezettség olyan erőket mozgattak meg Dsidában, amelyek a halál árnyékában is lehetővé tették, hogy „*a világ lírai teljesítményéhez.*” [Kabdebó (2012)] hozzájáruljon.

Imbery Melinda, a költő felesége, egyik vele készült interjúban nyilatkozta, hogy nem tudta teljesíteni a költő *Sírfelirat* című versében, 1935. július 9-én megfogalmazott végakarátát, hogy felejtse el arcának „*romló földi mását*” .

„*Megtettem mindent, amit megtehettem,
kinek tartoztam, mindent megfizettem.
Elengedem mindenki tartozását,
felejtsd el arcom romló földi mását.*” [Dsida (2005:207)]

Bár volt idő, amikor többen törekedtek a magyar irodalomban arra, hogy ez a végakarát teljesüljön, szerencsénkre ez nem sikerült. Az *Erdélyi Helikonban* 1929-ben jelent meg a költő rövid önéletrajza, ahol azt írja:

„*Valami lesz belőlem, de még nem tudom: mi.*”

Ma már tudjuk: ő volt a költő, aki „*Sors elől szökve, mégis szembe sorssal*” (*Nagycsütörtök*), [Dsida (2005:60)] élt és alkotott a magyar és a világirodalomban is maradandót.

Irodalom:

DSIDA JENŐ: *Légy már legenda, Összes verse és műfordítása* Szerk. CSISZÉR Alajos, Budapest, Püski Kiadó 2005.

DSIDA JENŐ *emlékkönyv*. Szerk. POMOGÁTS Béla, Budapest, Lucidus Kiadó 2009.

DSIDA ALADÁRNÉ szül. CSENGERI TÓTH MARGITnak a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött gépiratos visszaemlékezése.

KABDEBÓ LÓRÁNT: *Megváltó félelem. Dsida Jenő összegyűjtött versei*, Magyar Nemzet 2012. január 28., a Magazin 35. oldalán.

LÁNG GUSZTÁV: *Az imitáció két jelentése Dsida Jenő költészetében*, POETA

ANGELICUS: *Írások Dsida Jenőről és költészetéről*

Szerk- LISZTÓCZKY László, Eger, Dsida Jenő Baráti Kör, 2003

LÁNG GUSZTÁV: *Dsida Jenő élete és költészete*, in : Dsida Jenő összegyűjtött versei, szerk.:LÁNG Gusztáv és URBÁN László, ISBN 978-963-9882-26-3, Szombathely, Savaria University Press és a Fiametta Bt, 2009.

LISZTÓCZKY LÁSZLÓ: *Emlékezések városában*. Eger, Dsida Jenő Baráti Kör, 2007.